

Маркова М. В.,*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури та теорії літератури
факультету української та іноземної філології**Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка***Іваночко Г. О.,***кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри зарубіжної літератури та полоністики
факультету української та іноземної філології**Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ТЕМА ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ У ЛІРИЦІ ДЖОНА ДОННА

Анотація. Пропонована стаття присвячена аналізу теми поетичної творчості у ліриці одного з найпізніших представників англійського петрарківського руху – Джона Донна. Констатовано, що ліричний герой петрарківського гіпертексту, попри свою безтямну закоханість у фізично та духовно довершену жінку, є насамперед митцем (часто – митцем придворним) і не забуває про це. Поетична творчість у його світоглядній парадигмі нерозривно пов'язана з культом служіння Прекрасній Пані відразу у кількох аспектах. По-перше, петрарківський протагоніст намагається за допомогою краси поетичного слова здобути якщо не взаємність, то хоча б прихильність петрарківської героїні, розтопити її крижане серце; по-друге, прагне подарувати їй через поезію безсмертя у людській пам'яті, увіковічнити свою любов та її об'єкт для нащадків; по-третє, розглядає поетичну практику як засіб полегшення власних страждань від нерозділених почуттів; по-четверте, складає вірші, бо так вимагає складний етикет куртуазного кохання чи його персоналіфікація – Амур. Зважаючи на те, що вихідним варіантом європейського петраркізму є поезія самого Франческо Петрарки, проінтерпретовано парадигму мотивів, що сукупно формують тему поетичної творчості у його всесвітньовідомій ліричній збірці «Книзі пісень» («Canzoniere»). Встановлено, що з широкого діапазону мотивів італійського гуманіста, пов'язаних із поетичною практикою, Джон Донн обирає лише два (мотив полегшення страждань петрарківського протагоніста через складання віршів, а також мотив поезії як засобу прославлення коханої жінки серед сучасників та увіковічнення її для нащадків) і розробляє їх у спосіб, характерний (за Ремі Вайлеміном) для загального розвитку петрарківського поетичного дискурсу – розширюючи їх ідейний зміст («Потрійний дурень») та посилюючи петрарківський код («Канонізація»).

Ключові слова: Джон Донн, мотив, петраркізм, поетична творчість, тема, Франческо Петрарка.

Постановка проблеми. «Творчість – одна з найбільших загадок людського духу. У зв'язку з тим, що вона звільнена від видимих проявів фізичного детермінізму, а зумовлена пам'яттю, уявою та іншими психологічними та моральними особливостями митця, історія світової думки переповнена різноманітними визначеннями, деклараціями, заявами про роль і призначення мистецтва, котрі впливають з різноманітних уявлень про його природу» [1, с. 304–305]. Питання поетичної

творчості, її сутності, функцій, естетичних можливостей, своєрідності впливу на читачів (слухачів) і т. ін. ще з часів античності осмислювалися не лише філософами, науковцями, але й самими письменниками. При цьому кожна культурна доба, якщо не кожен літературний напрям, характеризувалися власною специфікою у трактуванні зазначених проблем. Важливе місце тема поетичної творчості займала й у ліриці європейського петраркізму.

Формування мети статті. У пропонованій статті ми ставимо собі за мету прослідкувати, як петрарківська тема поетичної творчості трансформувалася у ліриці одного з найпізніших представників англійського петрарківського дискурсу – Джона Донна¹.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Художній феномен петраркізму загалом та творчість окремих представників петрарківської поетичної традиції зокрема в українській науці про літературу є практично неосмисленими. Якщо ж говорити окремо про Дж. Донна, то критично бракує й перекладів його художніх текстів. У зв'язку з цим будь-яка наукова та перекладна рецепція, розгорнута в окресленій площині, видається потрібною і перспективною.

Виклад основного матеріалу. Ліричний герой петрарківського гіпертексту, попри свою безтямну закоханість у фізично та духовно довершену жінку, є насамперед митцем (часто – митцем придворним) і не забуває про це. Поетична творчість у його світоглядній парадигмі нерозривно пов'язана з культом служіння Прекрасній Пані відразу у кількох аспектах. По-перше, петрарківський протагоніст намагається за допомогою краси поетичного слова здобути якщо не взаємність, то хоча б прихильність петрарківської героїні; по-друге, прагне подарувати їй через поезію безсмертя у людській пам'яті, увіковічнити свою любов та її об'єкт для нащадків; по-третє, розглядає поетичну практику як засіб полегшення власних страждань від нерозділених почуттів; по-четверте, складає вірші, бо так вимагає складний етикет куртуазного кохання чи його персоналіфікація – Амур.

Вихідним варіантом петрарківського гіпертексту є, зрозуміло, лірика самого Франческо Петрарки, насамперед його поетична збірка «Книга пісень». До проблеми можливостей

¹ Приналежність Дж. Донна до літературної традиції європейського петраркізму в сучасній літературознавчій науці залишається питанням дискусійним. Детальніше ця проблема висвітлена нами в окремій науковій розвідці [2].

художнього слова великий італійський гуманіст періодично повертався протягом усієї «Canzoniere» (див., наприклад, I, XX, XLIX, LXXIV, XCV, CII, CIV, CXXVII, CCXV, CCXVII, CCXLVII, CCXCIII, CCCIV, CCCVII, CCCIX та ін.). Звертаючись до традиційного поетичного топосу скромності, він любив порівнювати себе із найвідомішими ліриками античності Орфеєм, Гомером, Вергілієм, Квінтом Еннієм (CXLVI, CLXXXVI, CLXXXVII, CCXLVII), навмисно підкреслюючи власну мізерність:

*Побачив Александер ту гробницю
Ахіллову, й зітхнулося йому:
«Ось що для слави, щаснику, годиться –
Гримить про неї в золоту сурму!»*

*А чиста і сумирна голубиця.
Для кого світло розжене всю тьму,
Моєю лірою убогою брідиться.
О леле, я їй віри сам не йму!*

*Замовити б Гомеру і Орфею
Співати їй урочисті кантати.
А то б із Мантуї узявся ще й пастух.*

*Зла ж зірка, щоб знущатися над нею,
Послала іншого її повеличати.
Та, може, він лише терзає слух [3, с. 161].*

Проте чим більше ліричний герой італійського автора рефлексує над власною поетичною практикою, тим більше утверджується в думці, що не лише йому, котрому бракує таланту й уміння, але навіть найславнішим літературним мужам минулого не вдалося би оспівати Лауру так, як вона того вартує:

*Можливо, всім це буде недогода,
Що я у падковитості своїй
Надмірно б'ю уже поклони їй
За ум, шляхетність, милосердя, вроду.*

*То ось що я скажу такий породі:
«Боюсь, що надто млявий віршик мій
І не такий умілий я хвалю,
Не оспівать мені її достойно зроду».*

*Ну, а вони одказують, невіри:
«Взялись би Смирна, Мантуя, Афіни,
І ті б свої порозбивали ліри» [3, с. 195 – 196].*

Однак необхідно наголосити, що причина цього – не лише в обмеженості виражальних засобів поетичної мови чи мови як такої («Перу, не то що слову, не злетить, / Куди злетіла полегко Природа, / Сплітаючи цупку для мене сіть» [3, с. 232]) чи у тому, що при погляді на кохану жінку язик ліричного суб'єкта німіє («Та гляну – і гублюся ту ж хвилину. // Я мовив, та слова спливали даром, / Скидаючись уже на белькотню. / Амур зробив із мене німака» [3, с. 150 – 151]), а насамперед у тому, що божественну сутність Петрарчиної Донни не здатен повністю осягнути жоден смертний, не кажучи вже про те, аби співмірно передати та поетично виразити всю Лаурину велич:

*Смирениця, хоч кров блакитна гра,
Дотепний розум і душа пречиста,
При стриманості сміх такий іскристий,
Вже зрілий плід, хоч молода пора.*

*Таких панянок доля обира
Чи цар зірок, у неї, Йсусе Христе,
Достоїнств стільки, стільки того хисту –
Все описать не знайдеться пера [3, с. 176].*

Це і є, на наш погляд, лейтмотивом усієї «Книги пісень» і домінуючим мотивом у парадигмі мотивів, пов'язаних із темою поетичної творчості, у Ф. Петрарки.

Свою ліру, зважаючи на її безсилля достойно оспівати Лауру, протагоніст італійського митця називає «убогою» [3, с. 161], свій спів – «простацьким» [3, с. 111], свій вірш – «млявим» [3, с. 196], свої пісні – «зітханнями» [3, с. 224], своє перо – «благеньким» [3, с. 226], свій стиль – «підтоптаним» [3, с. 230], а свою поетичну творчість – такою, що не мала успіху:

*Амур уклав до уст мені рядки,
Щоб я про неї всім повідав сміло,
Та мало що у творі говорили
Моє уміння, пера і картки.*

*Мої пісні не стали виняткові,
Хоч я так розраховував на диво,
А успіхом я їх не назову [3, с. 233 – 234].*

Не мали успіху поетичні вправління Ф. Петрарки і як інструмент зваблення Лаури, хоча він і покладав на це свої сподівання:

*Я вірив у вогонь мого рядка,
У сповнені гірким жалінням рими,
Вони розтоплять й серце некрушимо
Росою спочуття до юнака [3, с. 177].*

Донна, як відомо, виявилася цілковито байдужою до його проникливих рядків, тому поетові не залишилося нічого іншого, як продовжувати співати свою хвалебну пісню прекрасній жінці із кам'яним серцем, вже не сподіваючись на щастя:

*Почавши, маю право я на спів,
Бо сміх (такий довгенько я зітхаю!)
Журбу не врівноважує безкраю.
Аби ж по поданні моїх рядків
Небесний зір усмішкою розцвів,
Я б по такій напасті
Найвище щастя
Серед усіх залюблених зажив!
До того ж заявити б міг законно:
«Співаю на догоду я мадонні».
Прекрасні мислі, здатні занести
Так високо мої палкі стремління,
Дивіться, серце у мадам камінне,
Мені самому в нього не ввійти.
Із нею в нас розходяться путі
І вже не зійдуться ніколи,
Так присудила доля,
З якою я втомився спір вести [3, с. 77].*

Разом із тим, неможливо не помітити, що оцінка Ф. Петраркою власної літературної праці до кінця збірки зазнає відчутних змін. Якщо спочатку ліричний герой стверджує, що складав вірші, бо «Амур віддав наказ» [3, с. 196], пізніше пише, що «у праці домагався я колись, / Аби серцеві болючі вляглись, / І не збирався заживати слави» [3, с. 224]², то згодом саме зі своїми віршами пов'язує довічну пам'ять про Лауру. Приміром, у сонеті CCCXXVII про це сказано так:

*І якщо спів мій має трохи сили,
Якщо тебе я піднести зумів,
Із пам'яті не вийдеш ти до віку* [3, с. 243].

Петрарчин протагоніст також не заперечує, що слава, яку від здобув, оспівуючи Донну, з часом стала для нього приємною, ба більше – жаданою (ССХСІІІ).

Всі розроблені Ф. Петраркою варіації теми поетичної творчості знайшли те чи інше продовження у ліриці його послідовників. Обсяг статті, на жаль, не дозволяє нам прослідкувати конкретні випадки їх функціонування у величезному масиві петрарківських текстів, тому перейдемо безпосередньо до Дж. Донна.

Дж. Донн увійшов в англійську літературу в останні роки XVI ст. Це був період останнього потужного піднесення петраркізму в Англії, який характеризувався, з одного боку, безпрецедентним поширенням сонетного жанру, що розглядався як основний жанр петрарківської лірики, а з іншого – певним посиленням антипетрарківських тенденцій та спрямувань у літературі. Формуючись у такій атмосфері як поет, Дж. Донн просто не міг уникнути у своїй творчості різного роду рецепцій петраркізму, який ще навіть на початку XVII ст. залишався у багатьох європейських літературах т. зв. «Духом Часу».

З усього розмаїття мотивів, які сукупно утворюють у «Книзі пісень» тему поетичної творчості, Дж. Донн експлікує лише два – поетичної творчості як засобу полегшення любовних мук закоханого петрарківського героя та безсмертя, яке здатна подавати поезія.

Перший із названих мотивів лежить в основі поезії під назвою «Потрійний дурень» (переклад Віктора Марача):

*Я двічі дурнем був, й це визнаю:
Як закохавсь й коли любов свою
У вірш плаксивий влив, –
Та й хто б на дурість розум не змінив,
Якби красуню стрів?
Й так, як морська вода втрачає сіль,
Пройшовши крізь канавки і грядки, –
Замре, вважає, й душі моєї біль,
Як втілиться в римовані рядки:
Скорбота, що закована у вірш,
Слабіє й серце не гризе вже більш.*

*Та ще не встиг я вірш благословити,
Як хтось, щоб своє вміння проявити,
Біль проспівав, і пісня ця дала
Шал мукам – й знов скорбота ожила,
Що віршем погамована була.*

*Страждання і любов вірш сповиває
Й дарує втіху, як його читати;
Та в пісні шал їх раптом оживає
Й безумств цих свідком кожен може стати.
Перемудривши, знов пошивсь у дурні –
Й потрійний вже через гріхи амурні* [4].

Перша строфа вірша, як бачимо, доволі конвенційна. І хоча англійський автор і створює низку оригінальних порівнянь (морська вода – душевний біль, канавки – римовані рядки тощо), загалом можемо констатувати, що у цій строфі вихідний петрарківський мотив не зазнає суттєвих видозмін. Натомість друга строфа значно розширює його ідейний зміст. До мотиву поетичної творчості Дж. Донн додає тут мотив творчості пісенної. Пісня – твір, призначений насамперед для публічного виконання, як правило, вона передбачає слухача. Відтак – ставши піснею, поетичний текст утрачає свою камерність, інтимність. Саме це змушує ліричного героя англійського митця знову страждати.

Можна припустити, що такий смисловий поворот зумовлений соціокультурною ситуацією, в якій жив і творив Дж. Донн. У XVI ст. серед вельможних англійських авторів не було заведено широко оприлюднювати свої тексти, хоча літературна, насамперед поетична, творчість і розглядалася як обов'язкова соціокультурна практика у придворних колах. Американський літературознавець Тед-Лері Пейворс із цього приводу зазначає: «Донн розглядав пропонування масам поезії та прози під власним іменем наругою над своєю гідністю та джентльменською поважністю, а ідею про те, щоб називатися професійним письменником, уважав образливою» [5, с. 23]. Саме у такому інтерпретаційному контексті й варто, на наш погляд, розглядати когерентний рівень аналізованого твору.

Другий із виділених нами мотивів, хоча і не є основним, проте займає суттєве місце в ідейно-тематичному комплексі поезії «Канонізація». Варто зазначити, що у цьому вірші Дж. Донн акумулював значну кількість різнотипних петрарківських елементів. Деякі із них проінтерпретовані ним у дещо гумористичному ключі, проте про поезію англійський автор розмірковує цілком серйозно, навіть із пістетом (переклад В. Марача):

*Набожність сколихнуть в душі
Не мари й катафалк – вірші,
Й не з хронік у легенду нам ступити.
О ні, нам за житло сонет,
Що вибудовує поет,
Як в нім саяне натхнення злет,
Щоб освятити й цим зробити
Каноном – як любити* [4].

У стосунку до процитованого тексту виділимо два основні моменти. По-перше, ліричний герой вірша вважає сонет значно надійнішим засобом увіковічення, аніж інші види мистецтв чи інші літературні жанри. На подібну варіацію мотиву ми могли натрапити у CIV сонеті Ф. Петрарки, присвяченому Пандольфові Малацесті:

*Хто Цезаря увічнив і Павла,
Марцелла й Африканця Сципіона?
Чому їх слава й досі не пройшла?*

² Аналогічні мотиви зустрічаємо в кансоні CXXVII: «Куди мене спонукує Амур, / Журливі рими й спрямувати маю – / Крилатому це богу данина. / Як починати? Як дійти до краю? / Чимало випало мені душевних бур. / Амур мою любовну повість зна, / В моїй душі записана вона / Його нетерпеливою рукою. / Хоч од зітхання на мить передихну, / Повідаю про цю ману / І біль мій трошки заспокою» [3, с. 114].

*Хіба тримає їх узніжся чи колона?
У цього ремесла творіння брєнне,
А вічне те перо, що є у мене [3, с. 98].*

По-друге, вірш ліричний суб'єкт Дж. Донна розглядає не просто як засіб досягнення безсмертя у пам'яті, а як спосіб канонізації – досягнення святості. Тобто поетичне слово у розумінні Дж. Донна постає чимось таким же божественним, як і сама петрарківська героїня та любов до неї. Про те, що така інтерпретація теми поетичної творчості є концептуальною для автора, свідчить, на наш погляд, заголовок вірша. Назагал, можемо у цьому випадку погодитися із західним дослідником Ремі Вайлеміном, котрий основною тенденцією у розвитку петраркізму вважав постійне посилення петрарківського коду, насамперед риторичного. Кожен наступний петраркіст, за науковцем, намагався перевершити попередніх за масштабністю тропів, ще більше гіперболізуючи гіперболи, загострюючи антитези, множачи петрарківські надмірності, доводячи їх іноді аж до абсурду [див.: 6]. Дещо подібне, як бачимо, можемо спостерігати й у Дж. Донна, котрий наділяє поетичне слово значно потужнішими потенціями, ніж Ф. Петрарка, буквально сакралізує його.

Висновки. Тема поетичної творчості займає одне із центральних місць в ідейно-тематичному комплексі петрарківського гіпертексту. Починаючи з «Книги пісень» самого Ф. Петрарки, поезія розглядається у петраркізмі як необхідна для завоювання коханої жінки практика, спосіб полегшення страждань петрарківського героя від любовних мук, а також основний засіб прославлення Донни серед сучасників та спосіб увіковічення для нащадків. З широкого діапазону мотивів, які формують в італійського гуманіста тематичне поле, пов'язане з поетичною творчістю, Дж. Донн обирає лише два і розробляє їх у спосіб, характерний для загального розвитку петрарківського поетичного дискурсу – розширюючи їх ідейний зміст («Потрійний дурень») та посилюючи петрарківський код («Канонізація»).

Література:

1. Таран О. Мотив творчості як інстинкту в художньому світі Ліни Костенко. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. 2013. Вип. 114. С. 304–310.
2. Маркова М. Осмислення проблеми петраркізму Джона Донна у літературознавчому дискурсі. *Вісник Дніпропетровського*

університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». 2016. № 2 (12). С. 67–73.

3. Петрарка Ф. Канцоньєре. Харків : Фоліо, 2008. 282 с.
4. Марац В. Із Джона Донна. URL : <http://maysterni.com/user.php?id=629&t=1&rub=183>.
5. The Cambridge Companion to John Donne / ed. by A. Guibbory. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 277 p.
6. Vuillemin R. Love with Excess of Heat : The Sonnet and Petrarchan Excess in the Late Elizabethan and Early Jacobean Periods. URL : <https://journals.openedition.org/1718/395?lang=en>.

Markova M., Ivanochko H. The poetry writing theme in John Donne's lyrics

Summary. The proposed paper is devoted to the analysis of the poetry writing theme in the lyrics of one of the latest representatives of the English Petrarchan movement – John Donne. It has been stated that the lyrical hero of Petrarchan hypertext, despite his deep love for a physically and spiritually perfect woman, was primarily an artist (often a court artist) and did not forget about it. Poetry writing in his worldview paradigm was inseparably connected to the cult of service to the Mistress in several aspects. Firstly, the Petrarchan protagonist tried with the help of the poetic word to get the Petrarchan heroine's affection, to melt her icy heart; secondly, he sought to give her immortality in human memory through his poetry, to immortalize his love and its object for posterity; thirdly, he considered poetic practice to be a means of alleviating his suffering from unhappy love; fourthly, he composed poems, because the complex etiquette of courtly love or its personification – Amur – required to do so. Taking into account the fact that the original version of European Petrarchism is Francesco Petrarch's poetry, the paradigm of motives that form the theme of poetry writing in his world-famous lyric collection «Canzoniere» has been interpreted. It has been found out that John Donne used only two motives related to poetic practice in his lyrics (the motive of alleviating the Petrarchan protagonist's suffering through the composition of poems, as well as the motive of poetry as the means of glorifying a beloved among contemporaries and the way of her immortalization for posterity) and elaborated them in a manner characteristic (according to Rémi Vuillemin) of the general development of the Petrarchan poetic discourse – expanding their ideological meaning («The Triple Fool») and strengthening the Petrarchan code («Canonization»).

Key words: Francesco Petrarch, John Donne, motive, Petrarchism, poetry writing, theme.